

Βασιλική Σαμπάνη 2013

Μαντάμ Μποβαρύ: Αναπαραστάσεις φύλου και σεξουαλικότητας

ΜΑΝΤΑΜ ΜΠΟΒΑΡΥ: ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΕΙΣ ΦΥΛΟΥ ΚΑΙ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑΣ

Βασιλική Σαμπάνη

Περίληψη

Η μελέτη εξετάζει την αναπαράσταση του έμφυλου ρόλου της Έμμα σε δύο ελληνικές μεταφράσεις (1924, 1989) του μυθιστορήματος του Γκυσταύ Φλωμπέρ, *Μαντάμ Μποβαρύ* (1857). Τα ευρήματα δείχνουν ότι τα κείμενα υποδοχής εγγράφουν διαφορετικές πτυχές της έμφυλης ταυτότητας της Έμμα, καθώς και της επίδρασης που έχει επάνω της η σύγκρουση μεταξύ φανταστικού και πραγματικού. Ο μεταφραστής του ΚΥ1 φαίνεται να ενδιαφέρεται να αποδώσει τη 'διφορούμενη χροιά' κάποιων γλωσσικών επιλογών και της σημασίας τους, ενώ ο μεταφραστής του ΚΥ2 εννοεί μια πιο φυλο-κεντρική μετάφραση, η οποία εγγράφει «γνώση» έμφυλων ρόλων όπως υπαγορεύονται από το σύγχρονο λόγο. Και οι δύο εκδοχές αναδεικνύουν αφηγήσεις που κυκλοφορούν στο περιβάλλον υποδοχής και δείχνουν τη δυνατότητα της μετάφρασης να εγγράφει ή να επιφέρει κοινωνικές αλλαγές.

Λέξεις-κλειδιά

Μεροληψία, προκατάληψη, φανταστικό, πραγματικό, σεξουαλικότητα, φύλο, έμφυλοι ρόλοι.

1. Το έργο και τα θέματά του

Η *Μαντάμ Μποβαρύ* (1857) του Γκυσταύ Φλωμπέρ (1821-1880) σατιρίζει τις ρομαντικές πεποιθήσεις και την επαρχιακή αστική τάξη του 19^{ου} αιώνα στη Γαλλία. Η ιστορία έχει ως εξής:

Το μυθιστόρημα αφορά την ιστορία της Έμμα Μποβαρύ, μιας βαριεστημένης, απογοητευμένης νοικοκυράς της οποίας τα ό-

νειρα για ρομαντική αγάπη – εμπνευσμένα κυρίως από γνωστά μυθιστορήματα της εποχής της – δεν εκπληρώθηκαν μέσω του γάμου της με έναν απλό επαρχιακό γιατρό, τον Σαρλ Μποβαρύ. Προσπαθεί να πραγματοποιήσει τις φαντασιώσεις της μέσα από ερωτικές σχέσεις με έναν τοπικό γαιοκτήμονα και έναν νομικό υπάλληλο, και αργότερα, μέσα από εξωφρενικές αγορές. Ανίκανη να πληρώσει τα χρέη της και μη επιθυμώντας να ανεχθεί ή να συμμορφωθεί με τις αστικές αξίες, αυτοκτονεί με δηλητήριο [...] Αν και στοργικός και πιστός, ο Σαρλ εμφανίζεται ως εύπιστος χαρακτήρας, που αδιαφορεί για τις πηγές δυστυχίας της συζύγου του, και εντελώς αφελής όσον αφορά τα προβλήματά της. Ακόμα και η αποκάλυψη της οικονομικής καταστροφής και της απιστίας της δεν μεταβάλλει τη θέση του για την Έμμα. Η αυτοκτονία της του προκαλεί απέραντη θλίψη. (*Madame Bovary*, eNotes, ηλεκτρονική πηγή).

Ένα κεντρικό θέμα του μυθιστορήματος είναι η απεικόνιση των έμφυλων ρόλων σε μια πατριαρχική κοινωνία η οποία παρέχει άχρηστη εκπαίδευση στις γυναίκες και μια επιφανειακή κοινωνική θέση:

Αρκετοί κριτικοί έχουν τονίσει την απεικόνιση, στο μυθιστόρημα, μιας κοινωνίας η οποία δίνει στις γυναίκες άχρηστη, «διακοσμητική» εκπαίδευση, και όπου η επιφανειακή κοινωνική θέση της Έμμα Μποβαρύ θεωρείται ως μια από τις πηγές της δυσφορίας και της δυστυχίας της. Όπως έχει σχολιάσει ο Τόνυ Ουίλιαμς: «Ο μυθιστορηματικός κόσμος της *Μαντάμ Μποβαρύ* χαρακτηρίζεται από μια υπερ-διαφοροποίηση των έμφυλων ρόλων η οποία χαρακτηρίζει την πατριαρχική κοινωνία» (ο.π.).

Το θέμα που τίθεται είναι πώς εγγράφουν οι δύο εκδοχές τη μειονεκτική θέση της Έμμα, πώς αναπαρίστανται η δυσφορία και η δυστυχία και τι γλωσσικοί μηχανισμοί χρησιμοποιήθηκαν για να σκιαγραφήσουν την σεξουαλικότητά της.

Ένα άλλο θέμα του μυθιστορήματος είναι επίσης η μετάβαση από τον κόσμο της φαντασίας στην πραγματικότητα και η σύγκρουση που επιφέρει αυτή η μετάβαση:

Άλλα σημαντικά θέματα του μυθιστορήματος αποτελούν η θολή σχέση ανάμεσα στη φαντασία και την πραγματικότητα και η δυνατότητα της γλώσσας να παράγει διφορούμενη σημασία. Η άκαρπη αναζήτηση της Έμμα για το υπέρμετρο πάθος που διάβαζε στα μυθιστορήματα υπογραμμίζει μια διχοτομία ανάμεσα στη γλώσσα και την εμπειρία της πραγματικής ζωής. (ο.π.)

Η ανάλυση των αναπαραστάσεων της Έμμα ενδεχομένως θα πρέπει να επικεντρωθεί στο πώς μπορεί να αποδοθεί αυτή η «θολή σχέση» μεταξύ φαντασίας και πραγματικότητας, ή στο πώς μπορούν να ‘κατασκευαστούν’ οι συνέπειες της σύγκρουσης μέσα της, μέσω του λόγου.

2. Φύλο και σεξουαλικότητα στη μετάφραση

Η ανάλυση του φύλου και της σεξουαλικότητας είναι επίκαιρο θέμα στις μεταφραστικές σπουδές: “η «σεξουαλικότητα» αναφέρεται στις γλωσσικές αναπαραστάσεις σεξουαλικών πρακτικών, ενώ ως «φύλο» νοούνται οι πολιτιστικές παγίδες που συνοδεύουν τη βιολογική διαφορά μεταξύ των φύλων [...] και οι γλωσσικές αναπαραστάσεις αυτών των παγίδων” (von Flotow 2011: 122). Η μελέτη έχει ως στόχο να αναλύσει τις γλωσσικές αναπαραστάσεις αυτών των πολιτιστικών στερεότυπων τα οποία πραγματώνουν τις ποικίλες ερμηνείες της Έμμα Μποβαρό.

Η ανάλυση της αναπαράστασης της Έμμα πραγματώνεται σε δύο επίπεδα: στο μικρο-επίπεδο, εστιάζει στις μεμονωμένες επιλογές που σκιαγραφούν διαφορετικές όψεις της ταυτότητας της Έμμα. Στο μακρο-επίπεδο, η ανάλυση εξετάζει το σωρευτικό αποτέλεσμα αυτών των αλλαγών και τη συμβολή τους στη γενική διαμόρφωση της αναπαράστασης της Έμμα στα κείμενα.

Καθώς “οι μεταφράσεις είναι θεμελιωδώς απρόβλεπτα κείμενα που μπορούν να ενσωματώνουν ερμηνείες τις οποίες ο κριτικός απλά αδυνατεί να προβλέψει» (Hewson 2011: 52), η ταυτότητα της Έμμα αξίζει να διερευνηθεί, στις δύο ελληνικές εκδοχές, διότι μπορεί να αναδείξουν απαρατήρητες πτυχές του χαρακτήρα της της. Τα στοιχεία σε αυτή τη μελέτη βασίζονται στις ακόλουθες πηγές:

-
- ΚΑ GUSTAVE FLAUBERT, *Madame Bovary* [1857], Paris: Librairie Générale Française 1999
- ΚΥ1 ΓΟΥΣΤΑΥΟΣ ΦΛΩΜΠΕΡ, *Μαντάμ Μποβαρό* [1924], *Ελευθεροτυπία* 2006 (& Αθήνα: Γράμματα 1991), Μτφρ. Κωνσταντίνος Θεοτόκης (1872-1923)
- ΚΥ2 ΓΚΥΣΤΑΒ ΦΛΩΜΠΕΡ *Μαντάμ Μποβαρό*, Αθήνα: Εξάντας 1989 (& *Το Βήμα* 2010), Μτφρ. Μπάμπης Λυκούδης (1941-2010).

3.1. Η κατασκευή έμφυλων ρόλων

Και οι δύο εκδοχές πρέπει να αντικατοπτρίσουν την ήσυχος σημασίας κοινωνική θέση και τον έμφυλο ρόλο της Έμμα, αλλά τα δεδομένα δείχνουν ότι οι γλωσσικές αναπαραστάσεις της μειονεκτικής θέσης της είναι διαφορετικές στις δύο εκδοχές: ενώ στο ΚΥ1 χρησιμοποιείται μια μάλλον περιορισμένη σειρά των λεξικών επιλογών με σκοπό να απεικονιστεί η έμφυλη θέση της Έμμα, το ΚΥ2 είναι πολύ περισσότερο εφευρετικό ως προς τη χρήση στοιχείων που τονίζουν τη θέση αυτή. Τέτοια στοιχεία είναι, στο παράδειγμα 1, το *ερωμένη* στο ΚΥ1, έναντι του *μοιχαλίδα* στο ΚΥ2 αποδίδοντας την επιλογή *adultère* του ΚΑ. Η επιλογή του ΚΥ2 είναι άκρως προσβλητική και συνδηλώνει ιδιαίτερα αδύναμη έμφυλη θέση.

Παράδειγμα 1

- ΚΑ Rodolphe ayant réussi à conduire *l'adultère* selon sa fantaisie; (σ. 275)
(*Ο Ροντόλφ είχε καταφέρει να καθοδηγεί την μοιχαλίδα σύμφωνα με τη φαντασία του*)
- ΚΥ1 ο Ροδόλφος είχε κατορθώσει να διευθύνει *την ερωμένη* του σύμφωνα με τη φαντασία του (σ. 189)
- ΚΥ2 ο Ροδόλφος είχε καταφέρει να κινεί *τη μοιχαλίδα* κατά το κέφι του (σ. 207)

Στο παράδειγμα 2, η επιλογή *maîtresse* του ΚΑ, στο ΚΥ1 γίνεται *ερωμένη*, με το ΚΥ2 να προτιμά το γαλλικό δάνειο *μετρέσα*, το οποίο είναι αρκετά φορτισμένο, υποδηλώνοντας κατώτερη κοινωνική θέση και προκατάληψη φύλου.

Παράδειγμα 2

- KA Quand Rodolphe, le soir, arriva dans le jardin, il trouva sa *maîtresse* qui l’attendait au bas du perron, sur la première marche. Ils s’étreignirent, et toute leur rancune se fondit comme une neige sous la chaleur de ce baiser (σ. 294)
(Όταν ο Ροντόλφ, έφτασε το βράδυ στον κήπο, βρήκε την ερωμένη του να τον περιμένει στο κάτω μέρος της σκάλας, στο πρώτο σκαλοπάτι. Αγκαλιάστηκαν, και όλη η μνησικακία τους έλιωσε σαν χιόνι κάτω από τη θερμότητα αυτού του φιλιού)
- KY1 Όταν το βράδυ ο Ροδόλφος έφτασε στον κήπο, βρήκε την ερωμένη του να τον περιμένει στο πρώτο σκαλοπάτι της σκάλας. Αγκαλιάστηκαν σφιχτά και όλη τη κακία τους έλιωσε όπως το χιόνι κάτω από τη φλόγα του φιλιού αυτού. (σ. 206)
- KY2 Όταν ήρθε ο Ροδόλφος το βράδυ στον κήπο, βρήκε τη *μετρέσα* του που τον περίμενε μπροστά στη σκάλα, πάνω στο πρώτο σκαλοπάτι. Σφιχταγκαλιάστηκαν, κι όλα τους τα κακιώματα έλιωσαν σαν το χιόνι στη θέρμη αυτού του φιλιού. (σ. 222)

Το παράδειγμα 3, το KY2 χρησιμοποιεί την κυριολεκτική μετάφραση (*παλλακίδα*) του *concubine*, του KA, η οποία είναι αρκετά προσβλητική καθώς υπονοεί αδύναμη γυναικεία ταυτότητα, ενώ στο KY1 προτιμάται η πιο ουδέτερη επιλογή *ερωμένη*.

Παράδειγμα 3

- KA Je suis ta servante et ta *concubine*! (σ. 300)
(Είμαι η υπηρέτρια και η παλλακίδα σου!)
- KY1 Είμαι η δούλα σου και η ερωμένη σου (σ. 211)
- KY2 Είμαι η δούλα σου και η *παλλακίδα* σου! (σ. 227)

Στο παράδειγμα 4, το *l’adultère* του KA μεταφέρεται στο KY1 ως *απιστία* ενώ στο KY2 ως *μοιχεία*, επιλογή η οποία είναι περισσότερο φορτισμένη με αμαρτωλές και θρησκευτικές συνδηλώσεις. Κατά τον ίδιο τρόπο, το *lâche dorilité*, του KA, μεταφέρεται στο KY1 ως *υποταγή* και στο KY2 ως *δουλικότητα*. Τα παραδείγματα δείχνουν ότι το KY2 φαίνεται να ευνοεί γλωσσικά στοιχεία τα οποία φέρουν συνδηλώσεις που αναδεικνύουν την έντονα κατώτερη έμφυλη θέση της Έμμα.

Παράδειγμα 4

- KA D'ailleurs, Charles l'attendait; et déjà elle se sentait au cœur cette lâche *docilité* qui est, pour bien des femmes comme le châtiment tout à la fois et la rançon de *l'adultère*. (σ. 373)
(*Άλλωστε, ο Σάρλ την περίμενε, και ήδη αυτή αισθανόταν στην καρδιά αυτή την χαλαρή ευπείθεια που για αρκετές γυναίκες είναι ταυτόχρονα σαν τιμωρία και εξαγνισμός της μοιχείας*).
- KY1 Έπειτα, ο Κάρολος θα την περίμενε, κι άρχισε να αισθάνεται στην καρδιά της τη δειλή εκείνη *υποταγή*, που είναι για πολλές γυναίκες σαν μια τιμωρία, και στον ίδιο καιρό, η εξαγορά της *απιστίας*. (σ. 271)
- KY2 Εξάλλου ο Σαρλ την περίμενε· κι ένιωθε κιόλας στην καρδιά της τη δειλή εκείνη *δουλικότητα* που για πολλές γυναίκες είναι η τιμωρία και ταυτόχρονα η εξαγορά της *μοιχείας*. (σ. 282)

Στο παράδειγμα 5, το KY2 αναπαριστά την Έμμα ως πιο βίαια αφομοιωμένη από το κοινωνικό της περιβάλλον. Αυτό καταμαρτυρείται μέσω του KY1 με τη φράση *ξέσπαγε με όλη της την άνεση* ενώ το KY2 προτιμά το *ξεσπούσε ξέφραγη*, αποδίδοντας το *éclatait tout à l'aise* (*ξέσπαγε με όλη της την άνεση*) του KA. Το στοιχείο *ξέφραγη* του KY2 προϋποθέτει πρόθεση απελευθέρωσης από μια καταπιεσμένη θέση και αναπαριστά την Έμμα ως ένα έντονα υποταγμένο πρόσωπο.

Παράδειγμα 5

- KA La journée du lendemain était affreuse, et les suivantes étaient plus intolérables encore par l'impatience qu'avait Emma de ressaisir son bonheur, - convoitise âpre, enflammée d'images connues, et qui, le septième jour, *éclatait tout à l'aise* dans les caresses de Léon. (σ. 402)
(*Η επόμενη μέρα ήταν φρικτή και οι ακόλουθες ήταν ακόμα πιο ανυπόφορες, λόγω της ανυπομονησίας που είχε η Έμμα να ξαναζήσει την εντυχία, - διακαής πόθος, φλεγόμενος από γνωστές εικόνες, και που, την έβδομη μέρα, ξέσπαγε με όλη της την άνεση στα χάδια του Λεόν*).
- KY1 Η επόμενη μέρα ήταν απαίσια και οι ακόλουθες ήταν πιο ανυπόφορες, εξαιτίας της ανυπομονησίας που είχε η Έμμα να

ξαναζήσει την ευτυχία της – ένας πόθος αχόρταγος, που τον άναβαν οι γνώριμες εικόνες, και που την έβδομη μέρα ξέσπαγε με όλη της την άνεση μέσα στα χάρδια του Λεόν. (σ. 295)

ΚΥ2 Η άλλη μέρα ήταν πάντα μια μέρα φρικαλέα, και οι ακόλουθες μέρες ήταν ακόμη πιο ανυπόφορες εξαιτίας της ανυπομονησίας που είχε η Έμμα να ξαναναταμώσει την ευτυχία της – βουλιμία δρμυτάτη, φλογισμένη από εικόνες που είχε ζήσει και που, την έβδομη μέρα, ξεσπούσε ξέφραγη κάτω απ' τα χάρδια του Λεόν. (σ. 306)

Ο πίνακας 1 συνοψίζει την απόδοση των στοιχείων της μειονεκτικής έμφυλης θέσης της Έμμα στα παραδείγματα 1-5, με σκοπό να δείξει την προσπάθεια του μεταφραστή του ΚΥ2 να αναδείξει την αναπαράσταση άνισων σχέσεων εξουσίας, έναντι των πιο ουδέτερων επιλογών του ΚΥ1 στον τομέα αυτό.

Πίνακας 1. Στοιχεία ήσοнос έμφυλης θέσης της Έμμα στα παραδ. 1-5.

παρ.	ΚΑ	ΚΥ1 (1924)	ΚΥ2 (1989)
1	<i>adultère</i>	ερωμένη	μοιχαλίδα
2	<i>maîtresse</i>	ερωμένη	μετρέσα
3	<i>concubine</i>	ερωμένη	παλλακίδα
4	<i>adultère</i>	απιστία	μοιχεία
	<i>dorilité</i>	υποταγή	δουλικότητα
5	<i>éclatait tout à l'aise</i>	ξέσπαγε με όλη της την άνεση	ξεσπούσε ξέφραγη

Οι επιλογές του ΚΥ2, στον Πίνακα 1, παραπέμπουν στη Βίβλο ή σε καθεστώτα δουλείας.

Τα μάλλον ουδέτερα στοιχεία που αναπαριστούν τη μειονεκτική θέση της Έμμα, στο ΚΥ1, παραλληλίζονται με την τάση της εκδοχής αυτής να ενισχυθεί ο αισθησιασμός της Έμμα.

4. Αισθησιασμός και σεξουαλικότητα της Έμμα

Η ενότητα αυτή τονίζει τα γλωσσικά στοιχεία τα οποία διαφοροποιούν την απεικόνιση του αισθησιασμού της Έμμα στις δύο εκδοχές. Το ΚΥ1 φαίνεται να ευνοεί στοιχεία τα οποία προτάσσουν αισθησιακές και ερωτικές συνδηλώσεις. Για παράδειγμα, το *σβέρκο* του ΚΥ2, που αποδίδει το *nuque* του ΚΑ, στο παράδειγμα 6, είναι λιγότερο αποτελεσματικό στο να ενεργοποιεί συνειρμούς με τον αισθησιακό λαιμό ενός κοριτσιού, απ' ό,τι το *τράχηλος* του ΚΥ1. Παρατηρούμε επίσης ότι το *μαλλιά* του ΚΥ1 έναντι του υποκοριστικού *μαλλάκια*, του ΚΥ2, επαληθεύει τον ισχυρισμό της προηγούμενης ενότητας ότι το ΚΥ2 ενισχύει μια ασθενέστερη έμφυλη θέση της Έμμα (όπως υποδηλώνει το υποκοριστικό).

Παράδειγμα 6

- ΚΑ Le grand air l'entoura, levant pêle-mêle les petits cheveux follets de sa nuque, ou secouant sur sa hanche les cordons de son tablier (σ. 75)
(Ο αέρας την περικύκλωνε, σηκώνοντας φρόδην μίγδην τα τρελούτσικα μαλλάκια του λαιμού της, ή κουνώντας στο γοφό της τα κορδόνια της ποδιάς της.)
- ΚΥ1 Ο ανοιχτός αέρας την περιτριγύριζε ανασηκώνοντάς της ανάκατα τα *μαλλιά* της στον *τράχηλο*, ή σαλεύοντας στους γοφούς της τα κορδόνια της ποδιάς της (σ. 24)
- ΚΥ2 Ο αέρας τη χτυπούσε ανακατώνοντας τα *μαλλάκια* του *σβέρκου* της ή αναδεύοντας πάνω στη γάμπα της τα κορδόνια της ποδιάς της (σ. 44)

Στα παραδείγματα 7 και 8, τα *ερεθισμός* και *ερεθισμένο* του ΚΥ1 (που αποδίδουν τα *irritation* και *irritée*, αντίστοιχα, του ΚΑ) φαίνεται να εξασφαλίζουν το «διφορούμενο χαρακτήρα» των γλωσσικών επιλογών και της σημασίας του πρωτότυπου, επιτρέποντας επίσης αισθησιακές και σεξουαλικές συνδηλώσεις.

Παράδειγμα 7

- ΚΑ Mais l'anxiété d'un état nouveau, ou peut-être l'irritation causée par la présence de cet homme, avait suffi à lui faire croire

qu'elle possédait enfin cette passion merveilleuse (σ. 105)
(Αλλά η αδημονία μιας καινούριας κατάστασης, ή ίσως ο ερεθισμός που προκλήθηκε από την παρουσία αυτού του άντρα, ήταν αρκετά για να την κάνουν να πιστέψει πως κατείχε επιτέλους αυτό το θαυμάσιο πάθος.)

- KY1 Αλλά η στεναχώρια μιας νέας κατάστασης ή ο ερεθισμός ίσως που της προξενούσε η παρουσία εκείνου του ανθρώπου είχε πιστέψει πως πέτυχε κιόλας το θαυμάσιο εκείνο πάθος. (σ. 49)
- KY2 Το άγχος όμως για κάτι καινούριο ή ίσως και η αναστάτωση που της προκαλούσε η παρουσία αυτού του άντρα ήταν αρκετά για να την κάνουν να πιστέψει πως είχε επιτέλους βρει το θαυμάσιο αυτό πάθος. (σ. 69)

Στο παράδειγμα 8, το KY2 απαλείφει την ασάφεια της διαφορούμενης επιλογής του KA *irritée*, το οποίο επιτρέπει την αισθησιακή/σεξουαλική συνδήλωση, και προτάσσει αντί αυτού την *οργή* της Έμμα.

Παράδειγμα 8

- KA Elle se sentait, d'ailleurs, plus *irritée* de lui.
(Άλλωστε, αισθανόταν, πιο ερεθισμένη απ' ό,τι αυτός.)
- KY1 Αισθανόταν κιόλας τον εαυτό της ερεθισμένο εξαιτίας του. (σ. 73)
- KY2 Η *οργή* της, άλλωστε, ήταν μεγαλύτερη από τη δική του. (σ. 93)

Ομοίως, στο παράδειγμα 9, η επιλογή του KY2 αισθησιασμός της πολυτέλειας είναι λιγότερο αισθησιακή από την επιλογή του KY1 ηδονική απόλαυση της πολυτέλειας.

Παράδειγμα 9

- KA Elle confondait, dans son *désir*, les *sensualités* du luxe avec les joies du cœur, l'élégance des habitudes et les délicatesses du sentiment. (σ. 130)
(Μπέρδενε, μέσα στην επιθυμία της, τις φιληδονίες της πολυτέλειας με της χαρές της καρδιάς, την κομψότητα των τρόπων και τη λεπτότητα των συναισθημάτων.)
- KY1 Σύγχυζε, στην επιθυμία της, την ηδονική απόλαυση της

- πολυτέλειας με τις χαρές της καρδιάς, τις όμορφες συνήθειες με τη λεπτότητα του αισθήματος. (σ. 70)
- KY2 Συνταύτιζε, μέσα στους πόθους της τον αισθησιασμό της πολυτέλειας με τις χαρές της καρδιάς, την κομψότητα της συμπεριφοράς με τη λεπτότητα των αισθημάτων. (σ. 90)

Ο Πίνακας 2 συνοψίζει την απόδοση επιλογών που σηματοδοτούν την αναπαράσταση της σεξουαλικότητας και του αισθησιασμού της Έμμα, στις δύο εκδοχές. Το KY2 προτιμά επιλογές με πιο αδύναμες συνδηλώσεις αισθησιασμού, που συνδηλώνουν όμως ισχυρά συναισθήματα. Αντιθέτως, οι επιλογές του KY1 είναι πιο εύγλωττες ως προς τη συνδήλωση του αισθησιασμού.

Πίνακας 2. Αναπαράσταση του αισθησιασμού στα παραδείγματα 6-9.

παρ.	KA	KY1	KY2
6	<i>nuque</i>	<i>τράχηλο</i>	<i>σβέρκο</i>
7	<i>irritation</i>	<i>ερεθισμός</i>	<i>ανασιάτωση</i>
8	<i>irritée</i>	<i>ερεθισμένο</i>	<i>οργή</i>
9	<i>sensualités</i> <i>désir</i>	<i>ηδονική απόλαυση</i> <i>επιθυμία</i>	<i>αισθησιασμό</i> <i>πόθους</i>

Η επόμενη ενότητα έχει ως στόχο να δείξει ότι τα μάλλον ουδέτερα στοιχεία που αναπαριστούν την ήσουνα έμφλη θέση και τον αισθησιασμό της Έμμα στο KY1 εξισορροπούν, με την αναπαράσταση της σύγκρουσης, μέσα της, μεταξύ πραγματικού και μη πραγματικού.

5. Η διάψευση και η σύγκρουση φανταστικού-πραγματικού

Όπως έχει σημειωθεί πιο πάνω, ένα από τα θέματα του μυθιστορήματος είναι η θολή σχέση μεταξύ φανταστικού και πραγματικότητας στις εμπειρίες της Έμμα, η οποία ενισχύει την αδύναμη κοινωνική της θέση όταν συνειδητοποιεί ότι δεν μπορεί να ξεφύγει από την επαρχιακή ζωή της:

Η Τζάνετ Τόντ έχει διακρίνει μια σύγκρουση μεταξύ του συμβατικού γυναικείου ρόλου της Έμμα Μποβαρό και της συνε-

χώς αυξανόμενης «αρσενικής» ορμής η οποία υπονομεύει τελικά την κοινωνική της θέση και συμβάλλει στην αυτοκτονία της. (Μαντάμ Μπoβαρύ, eNotes, ηλεκτρονική πηγή).

Η διάψευση και η σύγκρουση μεταξύ πραγματικού και φανταστικού κάνουν την Έμμα να ασφυκτιά στην αδύναμη έμφυλη θέση της, όταν ανακαλύπτει ότι δεν θα απολαύσει την πολυτέλεια και το πάθος που διάβαζε στα συναισθηματικά μυθιστορήματά της, πράγμα που οδηγεί σε νευρωτικές καταστάσεις.

Τα ευρήματα σε αυτή την ενότητα δείχνουν ότι, σε αντίθεση με το ΚΥ2, όπου ο αδύναμος έμφυλος ρόλος της Έμμα κορυφώνεται, η επίδραση του αδιεξόδου της Έμμα γίνεται πió ανάγλυφη συναισθηματικά στο ΚΥ1, παρά στο ΚΥ2. Για παράδειγμα, στο παράδειγμα 10, το *σκλαβωμένη* του ΚΥ1 φέρει ισχυρότερη συνδήλωση διάψευσης απ' ό,τι το ΚΥ2 με το *αιχμαλωτισμένη*.

Παράδειγμα 10

- KA ...comme une tourterelle captive (σ. 249)
(...σαν αιχμάλωτη τρυγόνα)
ΚΥ1 ...σαν σκλαβωμένη τρυγόνα (σ. 166)
ΚΥ2 ...σαν αιχμαλωτισμένη τρυγόνα (σ. 184)

Επίσης, στο παράδειγμα 11, το *δραπέτεψε* στο ΚΥ1 ενεργοποιεί συνδηλώσεις φυλακής, ενώ το *ξεγλιστρούσε* του ΚΥ2 δημιουργεί μια λιγότερο δραματική χροιά, απ' ό,τι οι συνδηλώσεις απόδρασης από υπόδουλες καταστάσεις (του ΚΥ1).

Παράδειγμα 11

- KA Elle s'échappait en retenant son haleine, souriante, palpitante, déshabillée (σ. 273)
(Ξέφευγε κρατώντας την αναπνοή της, χαμογελαστή, παλλόμενη, ξέντυτη.)
ΚΥ1 Τότε εκείνη κρατώντας την αναπνοή της, *δραπέτεψε* απ' το δωμάτιο, γελαστή, πεταχτή, ημίγυμνη (σ. 187)
ΚΥ2 Κι εκείνη *ξεγλιστρούσε* κρατώντας την ανάσα της χαμογελαστή χτυποκαρδιασμένη και μισόγδυτη (σ. 204)

Στα παραδείγματα 12-14, τα ασφυκτικά συναισθήματα της Έμμα είναι συχνά λιγότερο δραματικά στο ΚΥ2, μέσω επιλογών όπως έχω ένα πλάκωμα στο παράδειγμα 12, σκάω στο παράδειγμα 13, και πλάνταζε στο παράδειγμα 14. Παρόλο που τα στοιχεία αυτά προϋποθέτουν ένταση, οι επιλογές του ΚΥ1 *πνίγομαι* (στο παράδειγμα 12), *η ατμόσφαιρα αυτή με πνίγει* (στο παράδειγμα 13) και *την έπιανε ασφυξία* (στο παράδειγμα 14) φαίνεται να προτάσσουν μια πιο μόνιμη κατάσταση, η οποία συνδηλώνει μια πιο βαθιά οδύνη.

Παράδειγμα 12

- ΚΑ *J' étouffe! s' écria-t-elle en se levant d'un bond.* (σ. 273)
(*Πνίγομαι! Φώναξε πηδώντας πάνω*)
- ΚΥ1 «*Πνίγομαι!*» φώναξε εκείνη και τινάχτηκε πάνω (σ. 228)
- ΚΥ2 *Έχω ένα πλάκωμα!* Φώναξε αυτή και σηκώθηκε απότομα (σ. 243)

Παράδειγμα 13

- ΚΑ *Oui j' étouffe; partons.* (σ. 348)
(*Ναι πνίγομαι `ας φύγουμε*)
- ΚΥ1 «*Ναι, η ατμόσφαιρα αυτή με πνίγει. Ας φύγουμε καλύτερα*» (σ. 251)
- ΚΥ2 *Ναι, σκάω, ας φύγουμε.* (σ. 265)

Παράδειγμα 14

- ΚΑ *Souvent elle s'obstinait à ne pas sortir, puis elle suffoquait, ouvrait les fenêtres, s'habillait en robe légère.* (σ. 138)
(*Συχνά επέμενε να μη βγει, ύστερα ασφυκτιούσε, άνοιγε τα παράθυρα, ντυμένη με ένα ελαφρύ φόρεμα*)
- ΚΥ1 Συχνά πείσμωνε και δεν έβγαινε από το σπίτι και έπειτα την έπιανε *ασφυξία*, άνοιγε τα παράθυρα και ντυνόταν με ελαφρά φορέματα (σ. 78)
- ΚΥ2 Συχνά την έπιανε πείσμα να μη βγει, έπειτα *πλάνταζε*, άνοιγε τα παράθυρα και έβαζε ελαφρύ φουστάνι (σ. 97)

Η αγχώτική θέση στην οποία βρίσκεται η Έμμα δηλώνεται στο ΚΥ1 (όχι απλώς υπονοείται) στο παράδειγμα 15. Η ηρώιδα αναφέρεται ως *δυστοχισμένη γυναίκα* (ΚΥ1), ενώ στο ΚΥ2 υπάρχει απλά ονομαστική αναφορά (*Emma*).

Παράδειγμα 15

- ΚΑ *Emma* poussa un cri et tomba roide par terre, à la renverse
(σ. 321)
(*Η Έμμα σόρλιαξε και έπεσε κατά γης, ανάσκελα*)
- ΚΥ1 Μια δυνατή κραυγή βγήκε από τα χείλη της Έμμας. **Η**
δυστοχισμένη γυναίκα έπεσε στο πάτωμα αναίσθητη. (σ. 229)
- ΚΥ2 *Η Έμμα* έμπηξε μια κραυγή κι έπεσε ξερή καταγής, ανάσκελα.
(σ. 213)

Τα ακόλουθα παραδείγματα φαίνεται να ισορροπούν την ήπια αναπαράσταση της σύγκρουσης μεταξύ του πραγματικού και μη πραγματικού στο ΚΥ2. Η αποτυχία εκδηλώνεται μέσα από νευρωτικές καταστάσεις. Στο παράδειγμα 16 το *κρίση των νεύρων* του ΚΥ1 είναι πιο ήπιος χαρακτηρισμός από το *νευρικός κλονισμός* στο ΚΥ2. Επίσης, στο παράδειγμα 17, το *maladie nerveuse* του ΚΑ, αποδίδεται με μια πιο δραματική αναπαράσταση της μειονεκτικής θέσης της Έμμα, στο ΚΥ2 (μέσω του *νευρασθένεια*), η οποία είναι σχεδόν ιατρικός όρος και προϋποθέτει μια πιο σοβαρή κατάσταση υγείας απ' ό,τι το *είχαν κλονιστεί τα νεύρα της* στο ΚΥ1. Αυτά τα ευρήματα είναι σύμφωνα με τα ευρήματα της ενότητας 3, τα οποία δείχνουν ότι το ΚΥ2 ευνοεί ασθενέστερους έμφυλους ρόλους της Έμμα, ως αποτέλεσμα της επίγνωσής της ότι οι άνδρες έχουν την εξουσία και το δικαίωμα επιλογής.

Παράδειγμα 16

- ΚΑ Elle se mit à rire d'un rire strident éclatant continu : elle avait
une attaque de nerfs. (σ. 413)
(*Γέλασε με ένα συνεχόμενο έντονο και διαπεραστικό γέλιο: είχε ένα*
νευρικό παροξυσμό)
- ΚΥ1 Η Έμμα άρχισε να γελά νευρικά με δυνατό γέλιο, ηχηρό,
εξακολουθητικό. *Της είχε έρθει μια κρίση των νεύρων*. (σ. 301)

ΚΥ2 Η Έμμα έπασε να γελά μ' ένα στριγκλιάρικο, δυνατό και ασταμάτητο γέλιο: της είχε έρθει *νευρικός κλονισμός* (σ. 312)

Παράδειγμα 17

ΚΑ *C'était une maladie nerveuse: on devait la changer d'air* (σ. 140)

(*Ήταν μια ασθένεια των νεύρων: έπρεπε να αλλάξει αέρα*)

ΚΥ1 *Είχαν κλονιστεί τα νεύρα της, έπρεπε ν' αλλάξει αέρα* (σ. 79)

ΚΥ2 *Ήταν νευρασθένεια: έπρεπε να αλλάξει κλίμα* (σ. 98)

Τα παραδείγματα δείχνουν ότι οι δύο εκδοχές κατασκευάζουν διαφορετικές αναπαραστάσεις της αποτυχίας της Έμμα να συμφιλωθεί με τη μειονεκτική κοινωνική της θέση. Τα ευρήματα της ενότητας 5 συνοψίζονται τον Πίνακα 3.

Πίνακας 3. Η αναπαράσταση της σύγκρουσης φανταστικού-πραγματικού (Παράδειγματα 10-17)

παρ.	ΚΑ	ΚΥ1	ΚΥ2
10	<i>captive</i>	<i>σκλαβωμένη</i>	<i>αιχμαλωτισμένη</i>
11	<i>s' échappait</i>	<i>δραπέτετε</i>	<i>ξεγλιστρούσε</i>
12	<i>J' étouffe!</i>	<i>πνίγομαι</i>	<i>έχω ένα πλάκωμα</i>
13	<i>j' étouffe</i>	<i>η ατμόσφαιρα με πνίγει</i>	<i>σκάω</i>
14	<i>suffoquait</i>	<i>την έπιανε ασφυξία</i>	<i>πλάνταζε</i>
15	<i>Emma</i>	<i>δυστυχημένη γυναίκα</i>	<i>Έμμα</i>
16	<i>une attaque de nerfs</i>	<i>μια κρίση των νεύρων</i>	<i>νευρικός κλονισμός</i>
17	<i>maladie nerveuse</i>	<i>είχαν κλονιστεί τα νεύρα της</i>	<i>ήταν νευρασθένεια</i>

Μια δραματική αναπαράσταση του αδιεξόδου της διαμορφώνεται μερικώς και στις δύο εκδοχές, επαληθεύοντας την άποψη ότι η μετάφραση συχνά είναι μεροληπτική και προϋποθέτει επιλεκτικά κάποια «προκατάληψη».

6. Μεροληψία της μετάφρασης και προοπτικές έρευνας

Τα ευρήματα έδειξαν ότι οι δύο εκδοχές υιοθετούν διαφορετική στρατηγική ως προς την κατασκευή της σεξουαλικότητας της Έμμα και του έμφυλου ρόλου της. Το ΚΥ2 φαίνεται να ευνοεί μια πιο ισχυ-

ρή αναπαράσταση της ήσσονος κοινωνικής θέσης της Έμμα, με το ΚΥ1 να ευνοεί μια «αμφισημεία της γλώσσας και του νοήματος» που προτιμάται στο πρωτότυπο. Αντιθέτως, ο αισθησιασμός της Έμμα και η αποτυχία να συμβιβάσει το φανταστικό με το πραγματικό φαίνεται να έχει πιο συναισθηματική έκφραση στο ΚΥ1. Τα ευρήματα συνοψίζονται στον Πίνακα 4 όπου οι μεταβλητές (Williams και Chesterman 2002) παίρνουν τις τιμές ‘+’ ή ‘-’, ανάλογα με το πού εμφανίζεται το χαρακτηριστικό πιο έντονα. Ο Πίνακας 4 επιβεβαιώνει την υπόθεση περί μεροληψίας, δηλαδή, ότι η μετάφραση είναι επιλεκτική, ως προς τις αφηγηματικές οπτικές που ευνοεί.

Πίνακας 4. Τάσεις στις δύο ελληνικές μεταφράσεις της *Μαντάμ Μποβαρύ*

Μεταβλητές	ΚΥ1	ΚΥ2
Μειονεκτικός έμφυλος ρόλος	-	+
Αναπαράσταση αισθησιασμού	+	-
Διάψευση και σύγκρουση φανταστικού-πραγματικού	+	+

Η κατασκευή των έμφυλων ρόλων και της σεξουαλικότητας είναι επίκαιρες θεματικές στις πολιτισμικές σπουδές και τις μεταφραστικές σπουδές. Ο Λεφεβέρ αναρωτιέται αν ο λόγος για τον οποίο οι εκδότες αφαίρεσαν αναφορές στη σεξουαλικότητα από το ημερολόγιο της Άννας Φρανκ ήταν απλώς θέμα μετριοφροσύνης ή θέμα μια ιδεολογικά αποδεκτής εικόνας σχετικά με το πώς θα έπρεπε να είναι ένα 14χρονο κορίτσι» (Lefevere στο Fawcett και Munday 2011: 137). Οι μεταφραστές και οι εκδότες των διαφόρων εκδοχών της *Μαντάμ Μποβαρύ* θεωρείται ότι επαναδιαπραγματεύονται την κατασκευή της σεξουαλικότητας και της σύγκρουσης της Έμμα, ανάλογα με το πώς αναμένεται να συμπεριφερθεί μια υποταγμένη γυναίκα στα διάφορα περιβάλλοντα υποδοχής.

Ένα ερώτημα είναι τι είναι αυτό που ευνοεί τις διαφορετικές αναπαραστάσεις στις δύο ελληνικές εκδοχές της *Μαντάμ Μποβαρύ*. Μια υπόθεση θα μπορούσε να είναι ότι το ΚΥ1 (μετάφραση Κωνσταντίνος Θεοτόκης, 1824) ενδιαφέρεται ιδιαίτερα να μιμηθεί τις τεχνι-

κές του συγγραφέα καθιστώντας τις έννοιες ασαφείς, όπως χρησιμοποιούνται στο πρωτότυπο. Το KY2 (μετάφραση Μιάμης Λυκούδης, 1989) έχει μεγαλύτερη συνειδηση της έμφυλης ταυτότητας επειδή το κείμενο παρήχθη σε ένα πλαίσιο (σε ένα «καθεστώς αλήθειας» σύμφωνα με την άποψη του Φουκώ, [Foucault στο Hall 1997]) όπου προφανώς υπήρχε μεγαλύτερη επίγνωση της διαφοροποίησης των έμφυλων ρόλων και η γνώση είχε διαμορφωθεί αναλόγως.

Οι αφηγήσεις περί έμφυλων ρόλων και σεξουαλικότητας κυκλοφορούν στα περιβάλλοντα υποδοχής και επηρεάζουν την απόδοση σχετικών θεματικών. Για παράδειγμα, η Νικολοπούλου (2010 ηλεκτρονική πηγή), στο «Γυναικεία σεξουαλικότητα και γραφή στα περιοδικά λόγου και τέχνης (1900-1920)», ισχυρίζεται ότι οι έμφυλες ταυτότητες ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΖΟΝΤΑΙ σε κείμενα του 20^{ου} αιώνα ολοένα και πιο έντονα. Ομοίως, η γυναικεία σεξουαλικότητα, προσεγγίστηκε με όρους 'ιατρικής' κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα (Groneman 1994) στην Ευρώπη, σύμφωνα με την οποία, η επιθετική σεξουαλική συμπεριφορά θεωρείται ως ένα είδος οργανικής νόσου. Ίσως αυτός είναι ο λόγος που το KY2 (η εκδοχή η οποία έχει μεγαλύτερη επίγνωση της μειονεκτικής έμφυλης θέσης της Έμμα) κάνει χρήση του όρου *νευρασθένεια* όπως φαίνεται στο παράδειγμα 17. Το «σύμπτωμα» της σεξουαλικής συμπεριφοράς της Έμμα φαίνεται να ταιριάζει με την αφήγηση της οργανικής νόσου.

Τέτοιες απόψεις αποτελούν πραγμάτωση της 'γνώσης', όπως εννοείται στον Φουκώ (Foucault στο Hall 1997), για ένα θέμα (π.χ. σεξουαλικότητα ή έμφυλος ρόλος) που παράγεται από 'σχηματισμούς λόγου' που ισχύουν στα 'καθεστώα αλήθειας'. Αυτή τη 'γνώση', οι δημόσιες αφηγήσεις (Baker 2006) που κυκλοφορούν σε περιβάλλον υποδοχής, φαίνεται ότι έχουν εγγραφεί στη μετάφραση.

Η μελέτη επικεντρώθηκε στη δυναμική της μετάφρασης να εγγράφει σχέσεις εξουσίας, οι οποίες επηρεάζουν την κατασκευή των έμφυλων ρόλων κατά την ενδο-γλωσσική ή δια-γλωσσική μεταφορά» (Wolf 2007: 16-17). Οι δύο εκδοχές της *Μαντάμ Μποβαρό* φαίνεται να δείχνουν δείγματα των διαφόρων αφηγήσεων που συνδέονται με τις έμφυλες σχέσεις και τη σεξουαλικότητα.

Βιβλιογραφία

- Baker, Mona. 2006. *Translation and Conflict*. London: Routledge.
- Groneman, Carol (1994) “Nymphomania: The Historical Construction of Female Sexuality”. *Signs: Journal of Women in Culture and Society*. 19(2). 337-367.
- Hall, Stuart (επιμ). 1997. *Representations: Cultural representations and Signifying Practices*. London: Sage.
- Hewson, Lance. 2011. *An Approach to Translation Criticism: Emma and Madame Bovary in Translation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- von Flotow, Luise. 2011. “Gender and Sexuality”. Στο Baker, Mona και Gabriela Saldanha (επιμ) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, 122-126. London: Routledge.
- Fawcett, Peter and Jeremy Munday. 2011. “Ideology”. In Baker, Mona και Gabriela Saldanha (επιμ) *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. 137-141. London: Routledge.
- Riegret, Guy. 1992. *Madame Bovary, Gustave Flaubert*. Paris: Hatier
- Williams, Jenny και Andrew Chesterman. (2002). *The Map – A Beginner’s Guide to Doing Research in Translation Studies*. Manchester: St. Jerome.
- Wolf, Michaela. 2007. “Introduction: The emergence of a sociology of translation”. Στο Wolf, Michaela and Alexandra Fukari (επιμ) *Constructing a Sociology of Translation*. 1-38. Amsterdam και Philadelphia: John Benjamins.

Κείμενα

- Flaubert, Gustave. (1999). *Madame Bovary*. Paris: Librairie Générale Française.
- ΓΚΥΣΤΑΒ ΦΛΟΜΠΕΡ (1989). *Μαντάμ Μποβαρό*. Μετφρ. Μπάμπης Λυκούδης. Αθήνα: Εξάντας.
- ΓΟΥΣΤΑΥΟΣ ΦΛΩΜΠΕΡ. (2006). *Μαντάμ Μποβαρό*. Μετφρ. Κωνσταντίνος Θεοτόκης. Αθήνα: Ελευθεροτυπία.

Ηλεκτρονικές Πηγές

- Madame Bovary by Gustave Flaubert, eNotes , Nineteenth-Century Literary Criticism, ©1998 Gale Cengage

<http://www.enotes.com/madame-bovary-criticism/madame-bovary-gustave-flaubert> [πρόσβαση 7 Οκτωβρίου 2012]

Madame Bovary - 1991 (French) [English Sub]

<http://www.youtube.com/watch?v=Bja5PlmwVrw&feature=related>
[πρόσβαση 7 Οκτωβρίου 2012]

Νικολοπούλου Μαρία. 2010. "Γυναικεία σεξουαλικότητα και γραφή στα περιοδικά λόγου και τέχνης (1900-1920)". *Η Ευρωπαϊκή Εταιρεία Νεοελληνικών Σπουδών*

http://www.eens.org/?page_id=1582 [πρόσβαση 19 Φεβρουαρίου 2012]

Για τη συγγραφέα

Η Βασιλική Σαμπάνη είναι πτυχιούχος του Τμήματος Γαλλικής Γλώσσας και Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, κάτοχος MSc του Πανεπιστημίου Paris XIII (*Master sciences économiques et de gestion, mention Finance de la banque et de l'industrie, spécialité Management de la banque et de l'assurance*) και κάτοχος μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών Μετάφρασης-Μεταφρασεολογίας του Διατμηματικού Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Η συμβολή της στον η-τόμο *Διαγλωσσικές Θεωρήσεις/Interlingual Perspectives* είναι μια επιμελημένη εκδοχή της έρευνας που διεξήγαγε στο μεταπτυχιακό μάθημα «Η Μεθοδολογία της Έρευνας στις Μεταφραστικές Σπουδές», με διδάσκουσα την επιμελήτρια του τόμου.